

Јасеновац

Јасеновац - одувијек најболнија тачка српске историје. Не постоје одговарајуће ријечи које би могле да се користе при дефинисању најјезивијег, најмонструознијег логора на свијету, поред Аушвица, Треблинке, Собибора, Дахауа, Бухенвалда, Маутхаузена, Берген-Белзена и других. Међутим, много је начина на које бисмо могли описати Јасеновац, иако ниједан израз није довољно вјеродостојан да се усмено, односно писмено, прикаже шта је то наш народ преживљавао, почевши од 1941, па до 1945. године.

Наводно радни логор био је заправо скривени пакао, смјештен унутар граница Балкана, на територији тадашње Независне Државе Хрватске. Нико, осим тих свирепих умова који су били способни да осмисле изглед тог застрашујућег мјеста, одређеног за истребљење народа који су били осуђивани на смрт или ужасна мучења, није знао шта се на тој локацији заправо збивало. Чак и нацисти нису ни слутили о каквом се концентрационом логору радило, а многи од њих нису били у могућности да смогну довољно снаге да посјете неку од тих локација, предвиђених за ликвидацију.

Овај логор одликовали су грозни услови за живот, неодговарајућа мјеста за боравак, минимално давање хране и, уз све то, застрашујуће третирање као бонус, а све са намјером потпуног, или бар дјелимичног, уништења, у том случају, националне, етничке, вјерске и, важно је напоменути, антифашистичке групе. Простирао се на 240 км², површини довољној за заточеништво неограниченог броја логораша, који су били кажњавани иако ништа нису згријешили.

Крајем априла 1941. године отпочела је српска Голгота. Максимална бруталност искаљивана је на адолесцентима и дјеци јер се врло добро зна да на младима свијет остаје и да свако дијете представља трачак свјетлости и наде за боље сутра. У овим *логорима смрти*, како их назива историчар Раул Хилберг, вриједност живота није била довољно цијењена.

Неизмјеран страх, огромна туга, велика стрепња и незамислива неизвјесност проналазили су пут до срца мучених. Преовладавала је језа и потпун мук. Нажалост, често се дешавало да ту мртву тишину замијене болни узвици, јецаји и крици, као резултат страшних чинова, обично праћених смрћу или неописивим траумама. Тиху патњу неријетко је прекидала и усташка бука. Док су чинили све те страшне злочине, које њихови потомци сматрају измишљотинама, пјевали би и свирали тако гласно, да су звукови засигурно пробадали и кидали срца недужних људи, чак и болније него све оне методе малтретирања, које су најчешће примјењивали уз игру и весело расположење. Били би срећни на тако болестан начин сваки пут кад би имали прилику да упрљају руке чистом и невином српском, јеврејском или ромском крвљу. Тако опуштено и хладнокрвно су извршавали један од највећих геноцида познат историји и толико бездушно, као да се није радило о људским животима, већ о неконтролисаној сјечи шуме.

С друге стране, док су усташе уживале у проливању течног ткива изабраног и посебног народа, Нијемци су, за разлику од њих, избјегавали таква и слична крвопролића, водећи се мишљу Хајнриха Хајнеа: „*Ми никада нећемо упрљати своје руке крвљу, ми ћемо остати чисти*“. Нацисти су жељели да у потпуности избјегну контакт са жртвом, у поређењу са усташама, које су вриједно радиле на осмишљавању различитих метода мучења, а затим их примјењивале и уживале у патњама жртве. Садисти Независне Државе Хрватске нису дозвољавали себи да заостају за злочинцима Трећег Рајха.

Многи људи, укључујући и нацисте, који нису имали прилику да својом ногом кроче ни у један од јасеновачких логора, често називаним *логорима истребљења*, од стране историчара, међу којим је и Саул Фридлендер, нису могли

ни да претпоставе какво се ужасно малтретирање тамо одвијало. Окрутно понашање чувара представљало је ситницу у односу на 57 различитих метода убијања. Неки од тих незамисливих начина, поред гушења, дављења, стријељања, вјешања, одрубљивања главе, били су и премлаћивање гвозденим шипкама, убијање трудница струјом, спаљивање, смрзавање, изгладњивање, вађење органа, набијање на колац или бичевање и гажење до издахнућа... Усташе су, поред ватреног оружја, користиле и друга средства, попут такозваног *србосјека*, који се прилично често употребљавао, као и различите хемијске супстанце које су имале широку примјену у тровању.

Жртве су, такође, често спаљиване у пећима, закопане живе, или куване у казанима намијењеним за сапун. Женске особе биле би силоване на гнусне начине, мала дјеца мученички убијана помоћу бајонета или маљева, ослијепљивана, изгладњивана... Дешавало би се и да се ембрион из утробе мајке извади и „пребаци“ у стомак друге жене. Било је и бројних случајева кидања екстремитета, закуцавања ексера или вађења очију које су се већ свега и свачега нагледале у логору и посљедње што би угледали било би лице њиховог злог уништитеља.

Немилосрдно су гашени људски животи. Страдало је младо становништво чија је будућност могла бити много боља, љепша, занимљивија. Сви ти малишани, пред којим је био живот препун смијеха, свјетлости и радости, умирали су у мукама, сви ти млади људи који су жељно ишчекивали дијете и прилику да се остваре у улози родитеља, или они који већ јесу, неописиво су пропали. Штавише, одузимане су и неке ситне драгоцености, попут предмета који указују на вјерски идентитет, као што су ланчићи са привјесцима у виду крста, иконе или бројанице, затим накит, фотографије и друге сићушне ствари које су затвореницима много значиле. Отимали су шта су стизали, као да није било довољно што су све те људе лишили слободе. Главни циљ био је понизити жртву, не само опљачкати је, већ претворити је у заробљеника и спроводити сурову политику смрти над њом.

Етничко чишћење није подразумијевало само одузимање живота. Усташе су, између осталог, жељеле да повећају број римокатолика. Односно, према тадашњем министру просвјете и вјере, Милету Будаку, и усташком вођи, Анте Павелићу, план је био да један дио Срба буде убијен, да друга трећина буде протјерана, а да остатак буде покатоличен. За спровођење ове идеје у дјело залагали су се бројни злочинци, међу којим су се највише истакли, већ поменути, Анте Павелић, сљедбеник усташког праваштва, затим Алојзије Степинац, загребачки надбискуп и савезник убица, као и Мирослав Филиповић Мајсторовић. Поменути се терети за многа зла дјела, укључујући убиства, мучења, паљења и пљачкања имовине стечене знојем, крвљу и трудом од стране вриједних људи. Поред често називаног *фра Сотоне*, још много других злочинаца је учествовало у иживљавању над беспомоћнима.

Искоријењивање српског народа почело је крајем априла 1941, када је усмрћен велики број људи. Најпознатији су случајеви ликвидације над одраслим особама у логору Доња Градина, који се налазио на обали Саве, окружен шумским предјелима, идеалним за извршавање злочина, страшних попут мучења на славној *Тополи ужаса*. У јулу 1941. одиграо се ужасан сценарио у глињској цркви, када је више од 150 жртава убијено, осим Љубана Јендака, јединог преживјелог. Затим суу прољеће 1942. године услиједили масакри на путу до комплекса јасеновачких логора, међу којим се, по броју страдалих, највише истичу злочини на обалама ријеке Дрине, чија се чистоћа и природна боја нису ни назирале од огромне количине крви. Исте године, масовно је страдало становништво из области Козаре. Судећи по ријечима Љубе Милоша, 1942.

убијено је више Срба него за вријеме владавине Турака Османлија, која је трајала више од четири вијека. Године 1943. убијен је и чувени Старац Вукашин, који је због испољене храбрости и љубави према својој вјери постао светац. Иако га је изговарање реченице „*Живио Анте Павелић!*“ могло избавити из невоље, није се противио уништавању његовог спољашњег изгледа и јуначки је преминуо. Неизоставан је и огроман број дјеце која су страдала у логору Јастребарско, намијењеном за заробљавање и погодном за брисање младих са лица Земље. Битно је навести и масакр у Пребиловцима којим су разорене 54 породице и, између осталог, Корићку јаму у којој је пронађено око 150 лобања. Наравно, постоји још много примјера великог броја недужних који сустрадали без икаквог разлога.

Мада, у тим мрачним временима, појавила се и одређена количина добротe и саосјећања коју је малишанима даровала Диана Будисављевић. Веома је важно поменути великодушност те хероине која је, искористивши своје поријекло из Аустрије, успјела да избави око 12 000 дјеце из заточеништва. Иако је покушала да допринесе смањењу броја заробљених и страдалих, ипак нико није могао да надокнади већ изгубљено.

Међутим, без обзира на све што се издешавало, наш народ се ипак након сваког јачег ударца некако, уз доста уложеног напора, дизао на ноге и преживљавао. Дефинитивно, Срби су народ одређен за борбу и одабран за тестирање истрајности. Историја доказује да смо више пута успјешно положили испит издржљивости. Најбољи показатељ је наше опстајање, које већ вијековима траје. Од времена турских освајања, доба аустроугарске окупације и великих ратова, па све до данас, никада се нисмо предавали. Избавили би се из свих недаћа као феникс из пепела.

Према потомцима некадашњих усташа, наше историјске приче су приче са доста придодатих и преувеличаних података и нестварних догађаја, на основу којих, наводно, градимо слику напаћеног народа. Упркос томе, не губимо наду, што наравно не би ни требало. Знамо да је нада једино добро што је, према античком миту остало у Пандориној кутији, једино преостало свакој особи на свијету која искуси непријатности, што је прилично блага ријеч када говоримо о логорским мучењима. Ми, Срби, могли бисмо слободно да се поредимо и са ликом из античке легенде који је донио ватру човјечанству, једно од највећих открића, и на тај начин пружио отпор, борио се и показао своју храброст. Ради се о Прометеју, који је патио јер је био другачији и посебан, баш као и ми, који тек треба да проговоримо и саопштимо свијету досад прикупљене истините чињенице о геноциду и о неправди која је учињена.

Све ове особине, међу којим се посебно истиче неустрашивост, показали су они који су пострадали за нас, пробојем Јасеновца. Тог 22. априла 1945. године, заробљеници су похитали у рај, са жељом да пруже отпор и омогуће својом смрћу окончање покорног ћутања. То је заправо био почетак краја. Иако је преживјело њих стотињак, тај бијег је започињање прекидања пропагирања себичности, антисемитизма и насиља које је одавно премашило границе толеранције.

Пратећи значење те ријечи, дефинитивно је све што је рађено, како у Јасеновцу, тако и у другим логорима, геноцид. Колико се заправо болесних умова, монструозности, злобе и свирепости крије иза тог појма. Колико проливених суза које су тих ратних година заливале земљу на којој су се налазили благо речено ђавоља мјеста и које чак и данас купају гробове страдалих за домовину и његују цвијеће на гробним мјестима. То нема цијену и не може се тако једноставно платити. Непрестано хушкање на мржњу и подјеле сигурно не може надокнадити патњу.

И даље неутврђен, али сигурно огроман број жртава, о коме се деценијама разматра. Ни случајно преувеличан, већ сакривен од стране тих истих Хрвата који нам наводно нису ништа лоше учинили, а главно задовољство им је било стварање рана. Кад би ријеке, Пичилијеве пећи, казани за кување сапуна, зидине и земља могле проговорити, свакакве би се тајне откриле. Затим, да нису у вријеме пробоја Јасеновца многи убијени, било би више свједока и самим тим више би информација било објелодањено.

Када говоримо о бројкама, према реалним процјенама, створеним на основу исказа преживјелих, у Јасеновцу је страдало између 900 000 и 1 400 000 недужних људи, међу којим је и више од 20 000 дјеце. Нацисти и Спомен подручје „Доња Градина“ дијеле претпоставку да је у овом концентрационом логору преминуло око 600 000, односно 700 000 жртава. Хрвати ове податке не сматрају валидним, што показују и њихова свједочења и статистике, те је према Спомен подручју „Јасеновац“ наводно идентификовано само 83 000 страдалих. Срамотна изјава Фрање Туђмана, бившег предсједника Републике Хрватске, је још мање реална. Наиме, он је тврдио да број јасеновачких жртава износи око 3 000 или 4 000 и да је чак и то упитно. Наравно да је ова информација нетачна и да је изјављена највјероватније с циљем подстицања заборава и потенцирања на даљој мржњи између сусједа, географски гледано. Прилично је непримјерено играти се са бројевима и сматрати тачне хипотезе лажним, док породице жртава не могу ни да преброје, а многи ни да пронађу, њихова гробна мјеста.

Међутим, нису усташе имале појма, а вјероватно и њихова дјеца и даље не знају и не схватају да ране које су лично они остављали на срцима и сипали со на њих једва зарастају, или не уопште, а не као оне на кожи, које нису толико ни важне јер бол је привремена, а последице само остане ожиљак. О утицају јасеновачких страха на психичко стање, најбоље могу посвједочити они који су то преживјели. Можда нису ни били свјесни, од заслијепљености мржњом, какве је све последице могла имати њихова болесна идеологија и какву су заправо штету заправо правили, не само другима, већ и себи. Учинили су то да се многи од њихових потомака стиде своје историје и да не желе ни да се присјећају, а ни да знају за Јасеновац. С друге стране, много је њих, чак велика већина, који не признају убијање Срба, Јевреја и Рома као злочин, док неки мисле да се то није ни десило. Умјесто да прихвате чињеницу, они се максимално труде да је прикрију и на тај начин бивају гори од својих предака.

Познавајући велики број чињеница о Јасеновцу и додатно се информишући, можемо издвојити велики број порука.

Првенствено, већ сам навела да је понос када било ко од нас зна да је неко од његових предака мирно и гордо страдао за домовину. Бранећи своја огњишта, нашу данашњу отаџбину, заслужили су спомињање, пажњу и даљу борбу за очување националног идентитета и живот без ратних сукоба јер је управо то оно што су сви они, јунаци тадашње Југославије, жељели да постигну. Свијест нас, њихове дјеце, за њих би представљала мир у Царству Небеском и свјетло у тунелу бројних искушења која су била, јесу и биће пред нама. Односно, то су изазови које можемо да испунимо и препреке које можемо да превазиђемо уколико смо сложни. Племенитост и поносити став су српска звијезда водиља. Наравно, као што сам напоменула, потребно је да се ујединимо и да схватимо да смо ми, на овој планети, једни другима најпречи.

Затим, Јасеновац не смије да буде тема о којој сви ми тако често размишљамо, а тако много ћутимо. Не треба да дозволимо да нас у дубини душе тишти прошлост, а да не говоримо ништа о томе. Станемо усправно, уздигнуте главе, и кажимо да ћемо се заувјек сјећати свега што је почињено, али да то не значи да позивамо на освету, већ да поштујемо нашу историју и наш народ.

Уосталом, није срамота не говорити често о покушају истребљења и то ни у ком случају не значи да је значај истог умањен. Стид је за кукавице које не желе да признају своје грешке, а и као што већ сви знамо „*Вјероватно се ниједна држава није толико неуспјешно ухватила у коштац са својом фашистичком прошлошћу као Хрватска*“. Поента приче је да дефинитивно нема сврхе у бјежању од истине јер то не води ничему, осим додатном уништавању угледа народа и државе.

Сви ти невини људи које морамо да цијенимо су заправо наши преци којима дугујемо огромну захвалност, без обзира на крвно сродство. Не само да су пострадали, већ су нас и учинили поносним јер је много љепши осјећај бити потомак хероја, него бездушног ратног злочинца.

Једноставно, дозволимо себи да гласно размишљамо, онако, као што то треба да чини један од народа који се највише жртвовао на свијету. Нека се коначно подигне ниво свијести свих нас. Будимо настројени тако да можемо зауставити повратак усташтва и обнове свих тих незаборавних начела. Зауставимо нетрпељивост и помињање свих тих подјела, попут оне, на фашисте и антифашисте. Будимо људи који се међусобно поштују, боре против било каквих облика насиља, расизма, антисемитизма и сличног, који се залажу са равноправност и желе да живе у свијету у ком владају слога и мир. Важно је чувати успомену на немиле догађаје из прошлости на одговарајући начин и представити их као страдања која дефинитивно нису пала у заборав, али истовремено не претјерати са присјећивањем и враћањем у прошлост.

У епилог ове приче сврстала бих и цитат председника Израела, Рувера Ривлина, који гласи: „*Једино искреношћу и храбрим суочавањем с прошлошћу кроз образовање младих генерација можемо с овог грозног мјеста поручити: Никад више!*“